

„Edukacja włączająca wyzwaniem współczesnej szkoły”

Opracowanie: Beata Cześniuk
Wioletta Ziemińska

„Gdyby wszyscy mieli po cztery jabłka, gdyby wszyscy byli silni jak konie, gdyby wszyscy byli jednakowo bezbronni w miłości, gdyby każdy miał to samo, nikt nikomu nie byłby potrzebny”

Jan Twardowski

Opierając się na **Konwencji Praw Dziecka** (z dnia 20 listopada 1989, ratyfikowanej przez RP 7 czerwca 1991) **mamy obowiązek zapewnienia każdemu dziecku edukacji na jego poziomie.**

Deklaracja z Salamanki

Wytyczne dla Działań w zakresie Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych (1994)

- każde dziecko ma fundamentalne prawo do nauki i należy dać mu szansę osiągnięcia i utrzymania odpowiedniego poziomu kształcenia,
- każde dziecko ma charakterystyczne indywidualne cechy, zainteresowania, zdolności i potrzeby w zakresie nauczania,
- systemy oświaty powinny być tworzone, a programy edukacyjne wdrażane z uwzględnieniem dużego zróżnicowania tych charakterystycznych cech i potrzeb,
- **dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych muszą mieć dostęp do zwykłych szkół, które powinny przyjąć je w ramach nauczania, stawiającego dziecko w centrum zainteresowania i zdolnego zaspokoić jego potrzeby.**

Terminu „specjalne potrzeby edukacyjne” po raz pierwszy użyto w 1978 roku wskazując, że specjalne potrzeby edukacyjne odnoszą się do dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością, niezależnie od jej rodzaju i stopnia. Określenie to zostało spopularyzowane w 1994 roku podczas Światowej Konferencji UNESCO w Salamance.

Modele edukacji:

- segregacyjny
- integracyjny
- włączający

Wszystkie szkoły są ważne. Rodzice nadal będą decydować, czy ich dziecko będzie chodziło do szkoły ogólnodostępnej, specjalnej czy integracyjnej.

W systemie segregacyjnym

panuje przekonanie, że dzieci z dysfunkcjami powinny być kształcone w **szkołach specjalnych** z przystosowanym do ich potrzeb programem nauczania, pod kierunkiem nauczycieli z odpowiednim wykształceniem. I bez wątplenia zawsze znajdzie się grupa uczniów, która będzie wymagała takiego systemu nauki.

W modelu integracyjnym

do mniej licznej klasy przyjmuje się kilkoro uczniów z niepełnosprawnościami. Obecny jest również dodatkowy nauczyciel, który pracuje na rzecz tych dzieci. Wspiera je w podążaniu za tokiem nauczania i w jak najpełniejszym korzystaniu z lekcji. Ten model zakłada, że koncentrujemy się na specjalnych potrzebach ucznia oraz na tym, w jaki sposób może on „dogonić” rówieśników i dopasować się do szkoły.

Model edukacji włączającej

Edukacja włączająca zakłada, że uczniowie z niepełnosprawnością przyjmowani są do zwykłych szkół w sąsiedztwie zamieszkania. Zakłada się, że placówki te zostaną przygotowane w taki sposób, żeby były w stanie każdemu uczniowi zapewnić optymalne środowisko do nauki. Idea edukacji włączającej opiera się na społecznym modelu niepełnosprawności, w myśl którego to nie dziecko należy zmieniać i przystosowywać do systemu szkolnego, lecz odwrotnie – szkoła i system nauczania muszą się zmienić tak, by wyjść naprzeciw indywidualnym potrzebom wszystkich dzieci - sprawnych i niepełnosprawnych.

Edukacja włączająca oznacza zniesienie wszelkich barier mentalnych, psychologicznych, edukacyjnych, technicznych, organizacyjnych i architektonicznych, które uniemożliwiają bądź utrudniają uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi funkcjonowanie w szkole. Dąży ona do wspierania rozwoju każdego dziecka we wszystkich jego aspektach: emocjonalnym, poznawczym, twórczym, społecznym, fizycznym i moralnym. *Jedne dzieci wymagają większego wsparcia emocjonalnego, inne większej pomocy w nauce, odpowiedniego dostosowania materiału, jeszcze inne większego wsparcia technicznego, takiego jak aparaty słuchowe, maszyny Braille'a lub dostosowań architektonicznych.* Edukacja włączająca dotyczy nauczania bardziej skupionego na dziecku niż na programie nauczania.

Na czym polega włączenie uczniów?

- na przyjmowaniu wszystkich uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym dzieci niepełnosprawnych mających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, do klas ogólnodostępnych, a nie integracyjnych,
- na umożliwieniu wszystkim uczniom naturalnych relacji dzieci niepełnosprawnych z pełnosprawnymi rówieśnikami,
- na dawaniu im pomocy i wsparcia przez rówieśników, nauczycieli, specjalistów,
- na zapewnieniu wszystkim dzieciom niepełnosprawnym poczucia przynależności do zbiorowości szkolnej oraz umożliwieniu przeżycia sukcesu.

Korzyści edukacji włączającej

Wśród korzyści wymienia się najczęściej możliwość **pełniejszego rozwoju intelektualnego, osobowego, a zwłaszcza społecznego dzieci niepełnosprawnych**, dzięki temu, iż przebiega on w naturalnym środowisku, bez odrywania dziecka od rodziny i kręgów koleżeńskich. Wspólna nauka wszystkich dzieci z danego terenu służy także pełnosprawnym rówieśnikom, oswajając ich z odmiennością, ucząc akceptacji i tolerancji.

Zalety edukacji włączającej

- Dzieci z różnymi potrzebami edukacyjnymi uczące się w jednej klasie zaczynają dostrzegać, że ludzie są różni, mają różne potrzeby i ograniczenia.
- Uczą się pomagania innym, ale też akceptowania swoich ograniczeń, radzenia sobie z porażkami, które są nieodłącznym elementem procesu uczenia się.
- Szkoła włączająca to taka szkoła, która jest wyczulona na potrzeby wszystkich uczniów.

Warunki sukcesu edukacji włączającej to m.in.:

- zaangażowanie rodziców,
- dostosowanie przestrzeni i materiałów edukacyjnych do każdego ucznia,
- nauczanie wielozmysłowe, wymagające zaangażowania wielu kanałów pamięciowych jednocześnie,
- elementy zabawowe wplecione w tok nauczania,
- elastyczność połączona z dokładnym planowaniem działań.

Przyczyny zmian

Stały wzrost uczniów z niepełnosprawnościami uczących się w szkołach ogólnodostępnych i sukcesywnej redukcji liczby tych uczniów w szkołach specjalnych. Między rokiem 2006 a 2020 odsetek uczniów z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego wzrósł o prawie **50%**. Liczba uczniów objętych pomocą psychologiczno-pedagogiczną przekroczyła **30%**.

Ministerstwo Edukacji i Nauki już w latach **2017- 2021** podjęło prace nad przygotowaniem kompleksowych rozwiązań, których celem jest poprawa jakości **edukacji włączającej rozumianej jako edukacja wysokiej jakości dla wszystkich uczących się**. Efektem tych prac było przygotowanie w **2021** r. propozycji założeń zmian legislacyjnych oraz planu ich wdrożenia. Nowe prawo 17 maja 2022 r. Prezydent RP podpisał ustawę o zmianach w ustawie o systemie oświaty i innych niektórych ustaw. W nowych regulacjach znalazły się rozwiązania dotyczące m.in. standaryzacji zatrudniania specjalistów w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych. Rozwiązania w tym zakresie będą wprowadzane stopniowo **od 1 września 2022 r. do 1 września 2024 r.**

EDUKACJA WŁĄCZAJĄCA

harmonogram wdrażania

opr. Marzena Czarnocka Zespół MEN ds. opracowania nowego modelu kształcenia uczniów ze SPE.

► **Wprowadzenie nowego modelu wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci i wsparcia rodzin (WWR)**

Rozwiązania w powyższym zakresie wejdą w życie 1 września 2023 r.

Zintegruje to dotychczasowe rozwiązania oferowane dzieciom od urodzenia do rozpoczęcia nauki w szkole, tj. wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, pomoc psychologiczno-pedagogiczną, odpowiednio kształcenie specjalne lub zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze i skoordynuje je z pomocą udzielaną rodzinie.

► **Zmiana sposobu oceny potrzeb dzieci i uczniów oraz planowania, udzielania i oceny efektywności udzielanego wsparcia oraz sposobu finansowania zadań w tym zakresie** *Rozwiązania w powyższym zakresie wejdą w życie 1 września 2023 r.*

- **ocena funkcjonalna**, w niej będą uwzględniane informacje z obserwacji tego, jak dzieci funkcjonują w codziennych sytuacjach, na jakie trudności napotykają, w jaki sposób środowisko wpływa na to funkcjonowanie, a także analizowane będą efekty uczenia się (ocenie) i wyniki diagnozy specjalistycznej, jeżeli taka zostanie przeprowadzona.

Nowe rozwiązania wprowadzą uporządkowanie tego procesu, w którym dodatkowo planuje się wykorzystanie Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF), co pozwoli na stworzenie profilu funkcjonalnego ucznia zawierającego informacje istotne dla rozumienia jego funkcjonowania i wpływu środowiska, a także zaplanowania adekwatnego wsparcia, a następnie monitorowania i oceny skuteczności tego wsparcia.

- **uniwersalne instrumenty wsparcia** zapewnianego wszystkim dzieciom i uczniom. Dzięki wdrożeniu do organizacji procesu kształcenia i wychowania rozwiązań opartych na **projektowaniu uniwersalnym (UDL)** polegających np. :

- na opracowywaniu i realizacji programu nauczania,
- tworzeniu materiałów edukacyjnych i ćwiczeniowych,
- planowaniu zajęć i imprez przedszkolnych i szkolnych, które w jak największym stopniu uwzględniają różne potrzeby rozwojowe i edukacyjne dzieci i uczniów, możliwe będzie odpowiadanie na potrzeby większej liczby dzieci i uczniów bez konieczności wprowadzania dostosowań.

- **wsparcie edukacyjno-specjalistyczne,**

- **dotatkowe wsparcie edukacyjno-specjalistyczne dla uczniów potrzebujących zwiększonej i długotrwałej pomocy.**

► **Standardy zatrudnienia nauczycieli specjalistów w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, w tym ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, i integracyjnych**

Ustawa w praktyce: 1 września 2022 r. obowiązują nowe standardy zatrudniania nauczycieli pedagogów, pedagogów specjalnych, psychologów, logopedów i terapeutów pedagogicznych zarówno w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, jak i integracyjnych. Kolejny wzrost zatrudnienia specjalistów jest planowany od **1 września 2024 r.** Docelowo, dzięki wprowadzonym zmianom, zwiększy się liczba zatrudnionych nauczycieli specjalistów z obecnych ok. 22 tys. do 51 tys., czyli o 143%.

Stanowiska pedagoga specjalnego, który ma wspierać nauczycieli oraz realizować specjalistyczne zajęcia bezpośrednio z uczniami.

W zależności od liczby uczniów wymiar etatów specjalistów będzie przedstawiał się następująco:

- do 30 uczniów – 0,25 etatu,
- od 31 do 50 uczniów – 0,5 etatu,
- od 51 do 100 uczniów – 1 etat,
- powyżej 100 uczniów – 1,5 etatu + 0,2 etatu na każdych następnych 100 uczniów.

Docelowe standardy zatrudnienia nauczycieli specjalistów, które będą obowiązywać
od 1 września 2024 r.:

- do 10 uczniów – 0,25 etatu,
- od 11 do 20 uczniów – 0,4 etatu,
- od 21 do 30 uczniów – 0,6 etatu,
- od 31 do 40 uczniów – 0,8 etatu,
- od 41 do 50 uczniów – 1 etat,
- od 51 do 100 uczniów – 1,5 etatu,
- powyżej 100 uczniów – 2 etaty + 0,2 etatu na każdym następnym 100 uczniów.

► **Nowa rola szkoły i placówki specjalnej w zakresie wspierania przedszkoli i szkół ogólnodostępnych i integracyjnych (Specjalistyczne Centra Wspierające Edukację Włączającą - SCWEW) oraz koordynowania kształcenia i doskonalenia zawodowego kadry zarządzającej i nauczycieli w zakresie edukacji włączającej.**

Do najważniejszych zadań SCWEW będą należały:

- wsparcie i doradztwo metodyczne dla nauczycieli oraz pozostałej kadry przedszkoli i szkół,
- wsparcie dla dzieci lub uczniów i rodziców,
- zapewnienie dostępu do sprzętu i wyposażenia specjalistycznego poprzez działanie wypożyczalni,
- działalność informacyjna i edukacyjna o edukacji włączającej.

Prowadzenie SCWEW jako możliwość zostanie wprowadzona **od 1 września 2022 r., natomiast od 1 września 2025 r.** stanie się **zadaniem obowiązkowym powiatu**, z możliwością zawarcia porozumienia na zapewnienie wsparcia ze strony SCWEW prowadzonego przez inny powiat w sytuacji, gdy dany powiat nie prowadzi placówki specjalnej.

► **Uzupełnienie obecnych możliwości doskonalenia oraz rozwoju zawodowego nauczycieli i specjalistów o superwizję.**

W ustawie zaproponowano wprowadzenie **superwizji**, w tym koleżeńskej, która ma służyć :

- utrzymaniu wysokiego poziomu pracy nauczycieli i specjalistów,
- wzmacnianiu ich kompetencji zawodowych,
- udzielaniu wsparcia,
- poszukiwaniu źródeł trudności w pracy i możliwości ich pokonywania.

Zakres wsparcia superwizyjnego ma wzmacniać **zdrowie psychiczne, przeciwdziałać wypaleniu zawodowemu**. *Superwizja będzie organizowana indywidualnie lub w maksymalnie 10-osobowych grupach*. Proponuje się, aby prowadzenie superwizji i udzielanie pomocy w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych było jednym z zadań SCWEW. (*Specjalistyczne Centra Wspierające Edukację Włączającą*)
Rozwiązania w powyższym zakresie wejdą w życie 1 września 2024 r.

► **Nadanie statusu ucznia osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim.**

W odpowiedzi na postulaty rodziców oraz osób pracujących z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim.

W aktualnym stanie prawnym dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim realizują wychowanie przedszkolne, roczne przygotowanie przedszkolne, obowiązek szkolny i obowiązek nauki w formie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych (ZRW). Uczestnicy zajęć nie otrzymują świadectw.

Projektowane zmiany zakładają, że osoby te będą realizowały kształcenie do ukończenia 25 roku życia w szkole podstawowej lub szkole specjalnej przysposabiającej do pracy w zależności od możliwości psychofizycznych, po weryfikacji i dostosowaniu podstawy programowej. Konieczne będzie określenie zasad oceniania oraz promowania i wydawania świadectw (proponuje się analogicznie jak obecnie obowiązujące w przypadku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym).
Rozwiązania w powyższym zakresie wejdą w życie 1 września 2026 r.

ASPE

► **Asystent ucznia** – *pracownik niepedagogiczny szkoły, który będzie wspierał ucznia w codziennych sytuacjach w szkole np.: w odnalezieniu się w nowym środowisku obfitującym w sytuacje, takie jak: dzwonki, zmiana sal lekcyjnych czy nauczycieli, trudności w poruszaniu się po nieznanym budynku. Zadaniem asystenta jest dopilnowanie, by uczeń odnalazł salę, regulowanie czasu pracy ucznia, stosowanie przerwy śródlekcyjnej, w razie potrzeby. dodatkowe przerwy na spacer, aktywność fizyczną, wyciszenie itp. Osoba ta nie tylko wspiera dziecko, ale również pomaga zrozumieć nauczycielom i kolegom jego odmienność. Asystent ucznia nie prowadzi terapii, ani oddziaływań dydaktycznych, jest natomiast odpowiedzialny np. za bezpieczeństwo ucznia. Wprowadzenie do placówki asystenta ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi spowoduje wzrost poczucia bezpieczeństwa (zarówno w kontekście fizycznym, jak i psychicznym) i ograniczy do minimum przejawy nietolerancji wywołanej specyficznym zachowaniem ucznia.*

„ Edukacja włączająca w badaniach naukowych” *Perspektywa nauczyciela*
Badania naukowe przeprowadzone w wielu krajach pokazują, że duża liczba nauczycieli ma **pozytywne nastawienie do edukacji włączającej**, a więc uznaje prawo osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i niepełnosprawnościami do kształcenia w szkołach ogólnodostępnych. A równocześnie nauczyciele z wielu państw, w tym w Polsce, **uważają, że:**

- nie posiadają odpowiednich kwalifikacji do pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z uczniami z niepełnosprawnością,
- szkoły nie są przygotowane na przyjęcie takich uczniów.

Obawy dotyczą też takich kwestii, m.in: istniejących barier architektonicznych, dostosowania programów nauczania, relacji rówieśniczych, radzenia sobie nauczycieli ze zróżnicowanymi potrzebami i możliwościami uczniów.

Wśród postaw mniej przychylnych wobec edukacji włączającej, w wynikach badań międzynarodowych powtarzają się takie zagadnienia:

- większość nauczycieli uważa, że szkoła ogólnodostępna nie jest dobrym miejscem kształcenia dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną,
- praca z uczniem ujawniającym zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania jest trudniejsza, stanowi większe wyzwanie i tworzy przeszkodę dla stabilnego włączenia ucznia w proces edukacji ogólnodostępnej,
- obowiązek zaangażowania ze strony nauczyciela w pracę z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi na lekcji postrzegane jako dodatkowe obciążenie zawodowe,
- wymóg korzystania z odpowiednio dobranych pomocy/środków dydaktycznych do potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami, które nie zawsze są dostępne w przedszkolu/szkole,
- duże liczebnie klasy nie sprzyjają efektywnej indywidualizacji w trakcie zajęć z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych.
- budynki szkolne, klasy i inne pomieszczenie oraz otoczenie nie jest zawsze dostosowane do potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami,
- niedosyt wiedzy i umiejętności nauczycieli w zakresie pracy z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także brak możliwości bezpłatnego doskonalenia zawodowego,
- niepokój o zwiększenie zakresu obowiązków, którym nauczyciele będą musieli podołać w następstwie pojawieniem się większej grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

„Edukacja włączająca w badaniach naukowych” **Perspektywa rodzica**

W Polsce nie ma wielu badań dotyczących opinii rodziców na temat edukacji włączającej, większość rodziców uczniów z niepełnosprawnością i bez niej deklaruje akceptację dla idei wspólnego kształcenia (idei edukacji włączającej).

Wyniki prac naukowców nad problematyką nastawienia i postaw rodziców wobec edukacji włączającej można przedstawić w dwóch odsłonach:

- w odniesieniu do rodziców uczniów sprawnych,
- rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnością.

Obawy rodziców

- Część rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wykazuje sceptycyzm w aspekcie :

- kwalifikacji kadry,
- wyposażenia szkół w specjalistyczne pomoce i sprzęt,
- niebezpieczeństwo społecznej izolacji uczniów z niepełnosprawnością w klasie szkoły ogólnodostępnej.

Obawy tego rodzaju dostrzega się w opiniach rodziców dzieci ze znacznym stopniem niepełnosprawności, którzy również nie wyrażają poparcia dla idei włączania.

- Większość rodziców dzieci bez niepełnosprawności wspiera koncepcję wspólnego kształcenia, ale pojawiają się obawy o to, czy:

- wspólne kształcenie nie spowoduje większej koncentracji nauczyciela na uczniu ze specjalnymi potrzebami,
 - czy nie pojawią się problemy związane z zachowaniem tych uczniów w klasie.
- Zdaniem rodziców uczniów bez niepełnosprawności, wspólne kształcenie nie przyczyni się do wzrostu kompetencji szkolnych ich dzieci, a przełoży się raczej na spadek kontaktu indywidualnego nauczyciela z ich dziećmi.

Mam dziecko niepełnosprawne w grupie/klasie! Co z tobą począć dziecko?

Dobre poznanie dziecka/ucznia Informacje od rodziców

- Jaki typ/rodzaj niepełnosprawności ma dziecko?
- Jakiej są przejawy?
- Na czym polegają ograniczenia w funkcjonowaniu dziecka?
- Jakiej zabiegów leczniczych/ rehabilitacyjnych musi mieć dziecko?
- W jakim stopniu dziecko jest samodzielne, a w jakim wymaga pomocy?
- Jakiej nastroje dominują u dziecka?
- Czy są jakieś emocje, z którymi trudno mu sobie poradzić?
- Jakiej pomocy wymaga dziecko w klasie/szkole?
- Na co należy zwrócić szczególną uwagę?
- W czym je wspierać?

Oraz: analiza orzeczenia, informacje medyczne.

Budowanie tolerancji

- Praca własna nauczyciela nad sobą - działania skierowane wobec siebie i wobec zespołu.
- Praca nauczyciela z grupą przedszkolną/szkolną - osvajanie inności - integracja grupy - budowanie jasnych zasad i norm funkcjonowania w zespole dla wszystkich dzieci.
- Praca nauczyciela z dzieckiem niepełnosprawnym - dostrzeganie i korzystanie z jego zasobów (mocnych stron) w oderwaniu od niepełnosprawności.

Integracja ucznia z zespołem klasowym

W porozumieniu i za zgodą rodziców dziecka niepełnosprawnego wyjaśnić dzieciom istotę niepełnosprawności i trudności koleżanki czy kolegi.

Koncentrować się na różnych mocnych stronach ucznia niepełnosprawnego i pomóc odkryć je innym dzieciom, bez porównywania go z nimi.

Wzmacniać zachowania prospołeczne kolegów i koleżanek w stosunku do dziecka niepełnosprawnego.

Wykorzystać każdą nadarzącą się okazję do prowadzenia gier i ćwiczeń integrujących zespół klasowy.

Co zrobić, gdy dziecko nie jest akceptowane ?

Działania wpływające na wzmocnienie pozycji dziecka w grupie:

- działania skierowane na dziecko – co ono może zmienić w swoim zachowaniu,
- działania skierowane na grupę – co dzieci powinny wiedzieć i jak się zachować w relacjach z niepełnosprawnym kolegą ,
- praca z rodzicami dziecka niepełnosprawnego i dzieci zdrowych.

Jakbym miał się podpisać na wizytówce, nie napisałbym „Jasiek Mela. Niepełnosprawny”. To tak, jakby ktoś się podpisał „Tomek. Niski i gruby”... przecież to nie jest wykładnią jestestwa człowieka.

Jasiek Mela

Tuk-tuk, tuk-tuk, zsuwa się Puchatek na grzbiecie, do góry nogami, w tyle za Krzysiem, który go ciągnie za przednią łapkę. Odkąd Puchatek siebie pamięta, jest to jedyny sposób schodzenia ze schodów, choć Miś czuje czasami, że mógłby to robić zupełnie inaczej, gdyby udało mu się przestać tuktać choćby na jedną chwilę i dobrze się nad tym zastanowić. A potem znów mu się zdaje, że chyba nie ma na to innego sposobu.

A.A. Milne, Kubuś Puchatek

Postaraj się znaleźć taki sposób schodzenia po schodach, który nie będzie wymagał tuktania.

PCPPP i DN
Powiatowy Ośrodek Doradztwa Metodycznego
67-200 Głogów ul. Jedności Robotniczej 38
e-mail: sekretariat@pcpppidn.eu
tel. 76 833 32 11, 76 838 42 93

Źródła:

Chrzanowska I., Szumski G., 2019, *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Wydawnictwo FRSE, Warszawa.

Domagała-Zyśk E., 2018, *Personel pomocniczy w szkołach ogólnodostępnych w Europie i USA – wyniki badań nad modelem i skutecznością wsparcia*. Warszawa: MEN.

Giryński A., Przybylski S. 1993, *Integracja społeczna osób upośledzonych umysłowo w świetle ujawnianych do nich nastawień społecznych*, Warszawa: WSPS.

Orłowska B., Prufer P., 2011, *Przełamywanie barier psychologicznych, społecznych i emocjonalnych w funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych w społeczeństwie*, Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo PWSZ.

Tarwacki M., *Rola i zadania asystenta oraz korzyści wynikające z jego obecności w szkole*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2019.

T. Zacharuk, 2011, „Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów

<https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca>

<https://www.ore.edu.pl/2015/03/edukacja-wlaczajaca/>

<http://www.niepelnosprawni.pl/ledge/x/848926>

<https://kuratorium.kielce.pl/486/uczen-niepelnosprawny-w-szkole-ogolnodostepnej/>

<https://operon.pl/Aktualnosci/Aktualnosci/Segregacja-integracja-czy-wlaczenie>

https://efs.mein.gov.pl/wp-content/uploads/2020/01/Zalacznik_nr_10_Asyntent-

[DzieckaUcznia-ze-Specjalnymi-Potrzebami-Edukacyjnymi-ASPE-%E2%80%93-standard-pracy-i-profil-kompetencyjny.pdf](https://efs.mein.gov.pl/wp-content/uploads/2020/01/Zalacznik_nr_10_Asyntent-DzieckaUcznia-ze-Specjalnymi-Potrzebami-Edukacyjnymi-ASPE-%E2%80%93-standard-pracy-i-profil-kompetencyjny.pdf)